

ZPOVZDÁLÍ SE DÍVALY TAKÉ ŽENY...

Jana Opočenská: Zpovzdálí se dívaly také ženy. Výzva feministické teologie. KALICH 1995.

Svou dizertační práci o feministické teologii předložila Jana Opočenská na ETF UK v r. 1991, způsobivši tím patrný a poněkud iracionální rozruch, jak už to tak u nás chodí se vším, co má cokoliv společného s ženským hnutím. Nicméně od první chvíle byla tato práce v knihovně ETF UK velice těžko k dostání, ačkoliv nahlédnout do jiných dizertačních prací nebývá problém. Jakoby se neustále a občas záhadně ztrácela. Důvody jsou celkem prosté — jako jediná svého druhu byla tato práce neustále v permanenci, a to v obou svých výtiscích. Nyní se tedy konečně dostala do rukou širší veřejnosti v knižní a poněkud upravené podobě. A stále zůstává tou první a dosud poslední svého druhu, totiž mezi knihami o čemkoliv z feministické teologie v českém jazyce. „Vzmach feministické teologie v posledních třiceti letech je dar Boží jeho lidu v křesťanských církvích.“ Tak zní první věta předmluvy, kterou knihu obdařila *Dorothee Sölle*. Ta se myšlenkami, které se posléze staly základními kameny feministických teologií, zabývá ještě déle než oněch třicet let, tak by snad mohla vědět o čem hovoří. Čím to je, že se k nám tento Boží dar pořád nějak nemůže dostat? Možná se nám zdá, že další dary v podobě specifické teologické kritiky v naší situaci nepotřebujeme. Anebo to spíš vypovídá nejenom o zanedbatelné aktivitě či existenci feministických teoložek a teologů u nás ale především o přejnosti či otevřenosti teologického klimatu, v němž by se

mohla taková kritika vyvíjet? Přitom už nejde zdaleka jenom o kritiku.

Nicméně svému účelu kniha Jany Opočenské vyhovuje znamenitě. Vytkla si za cíl uvedení do myšlení a metod feministických teologií a zmapovat alespoň zhruba jejich témata. A řekla bych, že se jí to podařilo, a to formou velmi přehlednou a úspornou. Střízlivý, téměř učebnicový jazyk, jehož většinou užívá, je v tomto případě více než na místě. Možná si autorka byla vědoma, s jakým ‚radikálním podezřením‘ z afektovanosti, emocionality a iracionality si bude muset její knížka u českých čtenářů i čtenářek poradit. Místy zkracuje poněkud nepříjemně, ovšem zmapovat jednu tak velkou teologickou oblast na sto padesáti stránkách je téměř nadlidský výkon. Je to takový velmi slušný a příjemný přehled toho, co, jak a kdo ve feministické teologii dělá, opatřený slušnou a příjemnou bibliografií, která je v našich podmínkách téměř stejně důležitá jako dílo samo.

Práce je rozdělena do tří velkých oddílů. První oddíl — *Východiska feministické teologie* — se snaží o popis základních proudů feministických teologií. To je poněkud složité, protože feministky a feministi se neradi třídí a rozdělují na odlišné či dokonce antagonistické větve, neboť v rámci androcentrické kultury právě také přísně analytické, konfrontační myšlení patří k věcem kritizovaným. To neznamená, že by feministická teologie neměla své extrémy, které, jak už to tak bývá, při-

tahují pozornost a zastíňují cesty rozvážnější. To se ovšem týká spíše oblasti, které se dnes říká postkřesťanská feministická teologie; Opočenská mluví o hnutí za matriarchální spiritualitu (str. 10). Tato větev se většinou odvolává na radikální kritiky patriarchátu a mizogynie jako neoddelitelných součástí křesťanské kultury, s nimiž přišla *Mary Daly* (zejm. str. 31). A od křesťanství se jako od nenapravitelně poznamenaného odvrací a hledá ženskou náboženskou identitu jinde, spíše směrem ke starobylým ženským božstvům a jejich rituálům. Jinak platí spíše to, že feministická teologie, hlásíc se k ženskému hnutí, je stále jeho nejmírnější a nejkonzervativnější částí (poznává recenzentka).

Dále tento oddíl popisuje základní impulsy, potřeby, díky nimž feministická teologie vznikla, z nichž vychází. Opočenská řadí ve shodě s mnoha dalšími autory feministickou teologii do velké rodiny teologií osvobození, s nimiž si je blízká tematicky i metodicky (např. důraz na společenství a svobodný dialog, přiznaná subjektivita). Zajímavý je výklad o zkušenosti jako o základní kategorii pro teologickou reflexi, která se nestaví do protikladu k Božímu zjevení, naopak je jeho nezbytným médiem. Opočenská, užívajíc hlasů mnoha dalších teoložek, varuje před povrchním odmítnutím funkce zkušenosti v teologii, které v sobě skrývá nereflektované zabsolutnění zkušenosti jedné, dílčí. Mluví o povinnosti marginalizovaných skupin popisovat a reflektovat svou zkušenost a tak ten celkový, nevědomě fragmentární teologický obraz doplňovat (str. 17—30).

Velice mocným impulsem a myšlenkovým hybatelem feministické teologie

se stala kritika patriarchátu (zejména myšlení o moci a autoritě) a vůbec hierarchického modelu myšlení i společenského uspořádání (str. 39—43). Sem patří základní kritika ideje absolutně transcendentního Boha, Boha, který je *totaliter alter* — zcela odlišný a oddělený od stvořeného světa a tedy jím nepochopitelný a jej absolutně ovládající. Feministická teologie to řeší typickým důrazem na Boží imanenci, na Boží uskutečňování se ve světě a výměnou patriarchálně mocenského modelu za model partnerské vzájemnosti (feministické teologii se u vědomí zavádějícínosti přívlastku ‚feministická‘ někdy říká teologie vzájemnosti [*mutuality*]). Ovšem kritika patriarchátu a jeho modelu Boha i světa už naštěstí nenápadně zdomácněla i v dalších moderních teologických směrech.

Prostřední, nejkratší oddíl knihy — *Feministická interpretace Bible* — popisuje základní feministickou metodiku v přístupu k Bibli a feministickou hermeneutiku, zejména tak, jak její zásady vytyčila *Elisabeth Schüssler Fiorenza*. V této části (i jinde) se Opočenská občas neubrání určité apologii, což se jí nedá vytykat, protože některým předsudkům a zkresleným představám (které feministickou teologii a její autorky a autory mírně řečeno podceňují) kupodivu nestačí se pouze zasmát, ale nakonec je nutné je znovu a znovu trpělivě vyvracet.

Třetí oddíl — *Systematické výhledy* — se snaží vytěžít teologická témata, která feministická teologie buďto nově uvedla v diskusi, či jim dodala nového důrazu. Chtěla bych zmínit alespoň některá z nich.

Samozřejmě, to možná nejkřiklavější téma je otázka *inkluzivního jazyka*, okolo nějž vzniklo snad nejvíce iracionalit

v historii reakcí na feministickou teologii. Opočenská poukazuje na prudké nedoceňování jazyka v procesu tvorby náboženského myšlení a představ, nedoceňování našeho mluvení o Bohu, našich metafor...; *mluví* o strnulosti naší (obzvláště protestantské) imaginace. I když ani v tomto důrazu už dnes feminismus není osamělý.

Feministická *christologie* se opět stýká se základními důrazy teologií osvobození. Kritizuje paradoxní patriarchalizaci a exkluzivnost učení o Kristu, který původně přišel zachraňovat a osvobozovat zejména právě ty marginalizované, který tak výrazně narušoval patriarchální tradice své doby. Poukazuje na povrchnost a alibismus *christologie*, která se nedokázala zbavit doketismu a stále udržuje Krista s jeho učením o Božím království v té ‚vertikální‘, spirituální rovině mimo náš svět a jeho konkrétní struktury, mimo konkrétní křesťanskou odpovědnost za vývoj našeho světa. Feministická *christologie* se také snaží překonávat křesťanský antisemitský stereotyp, upozorňovat na jeho nereflektované zbytky. Specialitou feministické *christologie* je přístup k Ježíši, k jeho učení a dílu pomocí kategorií a symbolů Moudrosti-Sofie jako téměř jediné bohyně, prvky jejíhož kultu se už pozdější židovská tradice odvážíla integrovat, aby vyjádřila mateřskou laskavost a dobrotu Boha Izraele. Židovská sapientní literatura má velmi úzké spojení s novozákonní tradicí, přesto ji obzvláště protestantská tradice obloukem obchází, zaměřujíc se na tradici prorockou. Obávám se, že hledat sapientní (či sofialogickou) tradici v pozadí Pavlových textů, jako je třeba 1. Korintským, není tak úplně neopodstatněné.

Za povšimnutí stojí také feministický

důraz z oblastí *antropologie* a učení o *stvoření* — tj. kritika a snaha po překonání dichotomií, hierarchických dualismů, jak je západní teologie po staletí utvářela: duch versus tělo, rozum ~ smysly (cit), kultura ~ příroda, mužský ~ ženský princip, člověk ~ zvíře, duševní ~ tělesná práce, oblast veřejná ~ oblast soukromá... Feministická teologie upozorňuje na nebezpečné konsekvence takového neustálého rozdělování skutečnosti, navíc rozdělování kvalitativního — na ‚dobré‘ a ‚zlé‘. Tuto v nás hluboce zakořeněnou tendenci polarizovat a hierarchizovat se snaží překonávat holistickým pohledem na svět. Výrazné je to např. na dualismu duše a těla, kdy s rovinou tělesnou (tedy ‚zlou‘) byla ztotožněna žena (jako rodička dětí), ale také země, cit a smrtelnost, a proti tomu stála rovina ducha, na níž stojí Bůh, muž (jako Boží reprezentant), rozum, věčný život. Jaké následky toto myšlení v historii mělo a stále ještě má pro ženu a zemi (přírodu), není potřeba rozepisovat, není potřeba dlouze mluvit o honech na čarodějnice a o ekologické katastrofě. Podobně katastrofální ovšem bylo a zůstává také černobílé vidění citové (smyslové) a rozumové stránky člověka, o našem vnímání smrti a schopnosti akceptovat ji ani nemluvě. Na této zhoubné dichotomii se podepsalo mnoho dodnes ctěných teologických veličin (např. K. Barth, str. 121). V tomto případě opět feministi zdůrazňují Boží imanenci, Boží přítomnost ve světě, lidské tělo jako dobré Boží stvoření... Zajímavý mi připadá pokus o zavedení holističtějšího vidění fyzické existence pomocí metafory o světě jako o Božím těle (str. 136—138).

Snad bych měla ještě zmínit, že ve feministické teologické literatuře bývá

obvyklý dlouhý závěrečný prakticko-teologický oddíl. Pro feministické autorky a autory s jejich důrazem na imanentního, „světského“ Boha je nesmírně důležité dotažení do prakticko-pastorální, církevní i společenské roviny. Jana Opočenská nechává takový oddíl v systematické části pod heslem *Eklesiologie* (98—112) a myslím, že to vůbec není špatné řešení. Možná se tím poněkud zmenšilo riziko, že v našem občas spíš příliš „duchovním“ teologickém prostředí by to mnoho lidí vůbec nečetlo.

Feministická teologie se dnes rozmáhá po celém světě, již dávno se do tohoto hnutí zapojují také teologové zemí

třetího světa. existuje „černá“ odnož feministické teologie (to je záležitost hlavně severoamerická se speciální zkušeností zároveň sexisticky i rasově motivované marginalizace), v poslední době se zvedají hlasy z tradičních asijských zemí — nejen z Koreje, ale i z Číny a nalézají v tomto proudu pomocnou ruku a novou teologickou identitu. Jenom my v naší postkomunistické realitě žádný další směr, který se snaží o „polidštění“ jak teologie, tak společnosti, zřejmě nepotřebujeme. Alespoň to tak zatím vypadá. Kniha Jany Opočenské byla míněna a zůstala prvním krokem — „vedením“ do problematiky. Dočkáme se někdy nějakého „rozvedení“?

Jana Tožičková

KULTURA STŘEDOVĚKU

Pavel Spunar a kolektiv, Kultura středověku, Praha, Academia 1995, 226 stran.

Na první pohled nepodbíživě půvabná knížka. V úvodu i tiráži se čtenář dozví, že má v rukou druhé pozměněné a doplněné vydání sborníku statí, který poprvé (cenzurovaně) vyšel roku 1972 a měl mimořádný úspěch. Čtenářský úspěch druhého vydání na svobodném knižním trhu by byl znamením naděje.

Pavel Spunar — redaktor a autor dvou statí *Kultury středověku* — bojoval ustaraně a statečně, aby knížce pomohl na světlo světa. Věděl, že, navzdory nutnosti „lehce improvizovat“ ve skladbě kapitol (s. 8), přece stojí za to čtenářům předložit úsporně vyříbené studie předních českých odborníků, které je seznámí (z mnoha různých úhlů pohledu) se základy evropské civilizace a kultury — s obdobím od pátého do patnáctého století. Nelze se totiž aspoň

jakž takž orientovat ve zmatcích evropské současnosti bez znalostí „kořenů“. Na co navazujeme, co přebíráme, v čem se právem distancujeme, co v nás nevědomě přežívá?

Rozhodně není na škodu, že obraz kultury středověku je mozaikou, do níž každý autor přispěl zcela osobitě. V této osobitosti je půvab lidskosti (vždyť i nejvědeckější vědci jsou jen lidé), ale také příklad vskutku interdisciplinární vědecké spolupráce. Právního historika nelze nutit do „múzické“ literárnosti, historika umění do přísné jurisdikce, reformačního teologa do liberálního synkretismu (náboženské všeobjímavosti) atd.

Jediný z autorů se vydáním své studie *Kacíři ve středověku* v knižním souboru nedožil. *Amedeo* (nikoli Amadeo, jak